

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.21>
УДК 343.98

О. П. Угровецький, перший заступник
директора Харківського НДІСЕ, доктор
юридичних наук, доцент

E-mail: hniise@gov.ua,

О. О. Свідерський, заступник директо-
ра Харківського НДІСЕ з експертної
роботи, кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ УЧАСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА В СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ (оглядова стаття)

Висвітлено особливості участі судового експерта на окремих стадіях провадження при розгляді справ про адміністративні правопорушення. Розглянуто питання щодо залучення судового експерта, винесення постанови про призначення експертизи, підготовку висновку експертизи та оцінювання її органом, який призначив експертизу.

Ключові слова: судовий експерт, провадження в справах про адміністративні правопорушення, стадії провадження, залучення експерта, висновки експертизи.

В адміністративному провадженні у справах про адміністративні правопорушення серед інших учасників слід виокремити судового експерта, який посідає в цьому процесі особливе місце. Можна стверджувати, що судовий експерт виконує процесуальні функції допоміжного характеру, які сприяють розгляду справи та дозволяють вирішувати її по суті. Саме тому судовий експерт відіграє забезпечувальну роль на різних етапах адміністративного провадження в справах про адміністративні правопорушення та набуває правового статусу в цьому процесі.

Характеристика правового статусу експерта в провадженні у справах про адміністративні правопорушення включає визначення особливостей стадії залучення експерта до провадження. Це надає можливостей окреслити найбільш суттєві етапи діяльності експерта в справах про адміністративні правопорушення. Треба враховувати, що на різних стадіях адміністративного провадження експерт виконує одну функцію – проведення експертного дослідження. Саме експертне дослідження слід розуміти як процес виявлення, фіксації, співвіднесення, пояснення й оцінювання ознак і властивостей об'єктів експертизи з використанням спеціальних знань експерта для одержання на цій підставі певних висновків¹.

При визначенні науковцями поняття «провадження в справах про адміністративні правопорушення» виокремилась різноплановість його змісту, а саме – два підходи до визначення:

¹ Лук'янець Д. М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання : монографія. Суми : Університетська книга, 2006. 367 с.

— це регламентована адміністративно-процесуальними нормами діяльність державних органів, спрямована на розгляд справ про адміністративні правопорушення та застосування в необхідних випадках адміністративних стягнень;

— це сукупність здійснюваних компетентними суб'єктами на основі процесуальних норм дій щодо вирішення справ про адміністративні правопорушення¹.

Слід відразу зазначити, що розбіжності є, однак не можна вважати їх істотними. Провадження в справах про адміністративне правопорушення складається із стадій, які мають процесуально визначену послідовність. В адміністративно-правовій науці спостерігається єдність думок науковців стосовно стадійності провадження в справах про адміністративні правопорушення. Так, О. М. Бандурка та М. М. Тищенко виділяють чотири стадії:

— порушення справи про адміністративне правопорушення (адміністративне розслідування);

— розгляд справи й винесення в ній постанови;

— оскарження та опротестування постанови в справі (перегляд постанови);

— виконання постанови².

Судовий експерт є учасником провадження в справах про адміністративні правопорушення, однак його участь у таких провадженнях не знайшла широкого відображення в працях учених-адміністративістів. Фрагментарно висвітлюється питання залучення експерта під час провадження в справах про порушення митних правил, коли доцільним убачається використання спеціальних знань у зазначеній категорії справ на стадії розгляду справи про порушення митних правил. У деяких випадках, із урахуванням конкретних обставин справи, не виключається можливість участі експерта на стадії порушення справи про порушення митних правил, при перевірці змісту протоколу вищестоящою посадовою особою митного органу. Також можлива участь експерта в ході розгляду скарги на постанову в справі про порушення митних правил³.

Адміністративно-юрисдикційне провадження починається з виявлення факту вчинення адміністративного правопорушення, з'ясовуються причини та обставини його вчинення, виявляються винуваті особи, завдана шкода, його фіксація у відповідному процесуальному документі: протоколі про адміністративне правопорушення, акті або розпорядженні (щодо юридичних осіб – суб'єктів господарювання). Т. О. Коломєць та І. О. Сквірський розподілили першу стадію провадження на етапи: порушення провадження,

¹ Кузьменко О. В. Теоретичні засади адміністративного процесу : монографія. Київ : Атіка, 2005. С. 279.

² Бандурка О. М., Тищенко М. М. Адміністративний процес : підручник для вищ. навч. закл. Київ : Літера ЛТД, 2003. 336 с.

³ Дусик А. В. Правовий статус експерта у провадженні по справах про порушення митних правил. *Митна справа*. 2002. № 1. С. 27–35.

установлення фактичних обставин, процесуальне оформлення результатів із передачею їх до суду (адміністративне розслідування)¹.

У п. 1 ст. 273 КУпАП зазначено, що експерт призначається органом (посадовою особою), у провадженні якого перебуває справа про адміністративне правопорушення, у разі, коли виникає потреба у використанні спеціальних знань². У ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» вказано, що судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду³. Пунктом 1.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі – Інструкція) регламентується, що відповідно до чинного законодавства за дорученням правоохоронних органів (у тому числі для вирішення питання про порушення адміністративної чи кримінальної справи), посадових осіб Державної податкової адміністрації України, Державної митної служби України, Державної виконавчої служби, на замовлення адвокатів, захисників і осіб, які самостійно захищають свої інтереси, та їх представників, нотаріусів, банківських установ, страхових компаній, а також інших юридичних і фізичних осіб можуть виконуватись експертні дослідження, що потребують спеціальних знань та використання методів криміналістики й судової експертизи⁴.

Аналізуючи окреслені положення законодавства, слід зазначити, що виникає протиріччя між КУпАП, Законом України «Про судову експертизу» та Інструкцією щодо часу допуску судового експерта до провадження в справах про адміністративні правопорушення. За чинними КУпАП, Законом України «Про судову експертизу», аналогічно як і за іншими процесуальними актами України, – експерт залучається до справи в разі необхідності на другій, центральній стадії провадження в справах про адміністративні правопорушення при підготовці справи до розгляду, за рішенням уповноваженого органу, у провадженні якого вона знаходиться. Інструкція, у свою чергу, дозволяє залучати судового експерта на першій стадії провадження в справах про адміністративні правопорушення для вирішення питання про порушення адміністративного провадження взагалі.

З огляду на це, особа, яка притягується до адміністративної відповідальності, у момент порушення справи, з'ясування причин і обставин учинення правопорушення, процесуального оформлення результатів роз-

¹ Коломоєць Т. О., Сквірський І. О. Виправні роботи за законодавством України: теорія, досвід та практика застосування : монографія. Київ : Істина, 2008. С. 101.

² Кодекс України про адміністративні правопорушення (зі змінами та допов.). Відом. Верхов. Ради Української РСР. 1984. № 51. Ст. 1122.

³ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. Відом. Верхов. Ради України. 1994. № 28. Ст. 232.

⁴ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ М-ва юстиції України від 08.10.1998. № 53/5. Офіц вісник України. 1998. № 46.

слідування та направлення матеріалів для розгляду справи за підвідомчістю, є фактично позбавленою права на дослідження певних доказових матеріалів експертом на першій стадії провадження в справі про адміністративне правопорушення. Ці обмеження потребують усунення шляхом унесення змін у законодавчі акти щодо надання дозволу на призначення та проведення експертизи до порушення провадження по справі про адміністративне правопорушення. Унесені зміни, з одного боку, забезпечать експерту можливість реалізовувати свої процесуальні права на першій стадії провадження в справах про адміністративні правопорушення. З другого боку, змінене законодавство сприятиме всебічному, повному й об'єктивному дослідженню обставин справи, винесенню законних і обґрунтованих рішень.

Друга центральна стадія провадження – розгляд справи про адміністративне правопорушення та винесення в ній постанови – визнана науковцями основною в зазначеному провадженні. Саме на цій стадії реалізуються найважливіші завдання провадження, інакше кажучи, фактично вирішується справа. Участь експерта в провадженні в справах про адміністративні правопорушення на цій стадії є максимальною. Регламентація діяльності експерта на цій стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення знайшла своє нормативне закріплення в КУпАП. Саме Кодекс регламентує низку процесуальних дій, які вона включає: підготовка справи до розгляду, слухання справи, прийняття рішення в справі та доведення його до відома учасників.

При виконанні процесуальної дії – підготовка справи до розгляду – орган, що розглядає справу про адміністративне правопорушення, ретельно вивчає всі обставини справи, заслуховує пояснення особи, стосовно якої порушено адміністративне провадження, потерпілих, законних представників, а також за необхідності використання спеціальних знань експерта призначає судову експертизу. Отже, саме на цій стадії органом, уповноваженим розглядати справу про адміністративне правопорушення, за необхідності використання спеціальних знань призначається судова експертиза. У свою чергу, експерту надається можливість реалізувати свої процесуальні права й обов'язки і як результат експертних досліджень надати висновок експертизи.

Приймаючи рішення про призначення експертизи, орган, що здійснює адміністративно-деліктне провадження, уже має у своєму розпорядженні дані, які ймовірно чи достовірно, у повному обсязі або частково підтверджують належність до справи матеріалів, які направляються експерту на дослідження. Отже, необхідність призначення експертизи полягає в підтвердженні чи спростуванні обставин, що містяться в цих матеріалах.

Крім того, на стадії розгляду справи про адміністративне правопорушення та винесення в ній постанови вимагають свого вирішення також питання, які пов'язані з:

- визначенням місця проведення експертизи;
- виявленням обставин, які перешкоджають її проведенню;
- призначенням конкретного експерта.

Надаючи характеристику правовому статусу судового експерта в провадженні по справах про адміністративні правопорушення, науковці зазначають, що переважна більшість експертиз із цього провадження проводяться в державних спеціалізованих судово-експертних установах. Однак залучення експертів з інших установ, що не є судово-експертними, не перешкоджає досягненню об'єктивної істини в провадженні у справах про адміністративні правопорушення. Так, склалась традиція щодо залучення митними органами як судових експертів фахівців із своєї галузі. Скоріше це пов'язано із переконанням, що саме ці фахівці володіють необхідними спеціальними знаннями, які дозволяють правильно вирішувати питання, що виникають при розгляді справ цієї категорії. Такий підхід має право на існування, його можна визнати цілком виправданим, оскільки вимога щодо залучення експерта тільки державної спеціалізованої судово-експертної установи ні в Митному кодексі України, ні в КУпАП не закріплені¹.

Для усунення такої процесуальної прогалини в КУпАП щодо провадження в справах про адміністративні правопорушення необхідно законодавчо закріпити право органу (посадової особи), уповноваженого розглядати справу про адміністративне правопорушення, вирішувати питання про призначення судової експертизи на свій розсуд, керуючись інтересами своєчасного, усебічного, повного та об'єктивного розгляду всіх обставин у справі про адміністративне правопорушення й визначення істини.

Рішення про призначення експертизи в справах про адміністративні правопорушення в юрисдикційній діяльності оформлюються, як правило, у вигляді постанов уповноваженого органу (посадової особи), у провадженні якого знаходиться справа про адміністративне правопорушення. Винесена постанова про призначення експертизи містить три частини: вступну, описову й постановляючу. У вступній частині вказується, який орган (посадова особа) призначає експертизу, місце й час винесення постанови. Описова частина об'єднує обставини справи про адміністративне правопорушення й містить стислу фабулу справи, фактичні та юридичні підстави призначення експертизи. У постановляючій частині визначається: кому доручається проведення експертизи; коло питань, що мають бути вирішені експертом; перелік матеріалів, наданих для дослідження.

При організації слухання справи орган, у провадженні якого знаходиться справа про адміністративне правопорушення, може викликати судового експерта, який проводив експертизу, не тільки для надання письмового висновку на поставлені питання, але й для усних пояснень щодо наданого висновку експертизи, який процесуальне законодавство розглядає як самостійний засіб доказування.

Як впливає із аналізу чинного КУпАП, на жаль, він не містить вимог щодо форми, змісту та структури висновку експерта, щодо провадження у справах про адміністративні правопорушення, тому судові експерти змушені керуватися експертною практикою, яка відпрацювала певну структуру висновку, а також вказівками Інструкції про призначення та проведення

¹ Дусик А. В. Зазнач. твір. С. 34.

судових експертиз¹, що є суттєвим недоліком, який потребує свого усунення, оскільки чинні КПК України, КАС України, ЦПК України містять нормативне закріплення вимог до цього процесуального доказового документа². Складність структури висновку експерта як процесуального документа полягає в тому, що вона похідна від структури спеціального експертного дослідження, оскільки відображає його особливості. Органу, у провадженні якого знаходиться справа про адміністративне правопорушення, а він не є носієм спеціальних знань, доводиться оцінювати докази, котрі містяться у висновку експерта, з огляду на обставини їх спеціальної природи та можливі недоліки висновку. Правильне оформлення висновку експерта має велике значення для його правильної оцінки судом. Тому структура висновку експерта, зважаючи на значення цього процесуального документа для об'єктивного вирішення справи про адміністративне правопорушення, має визначатися в КУпАП, а не в підзаконному нормативно-правовому акті (а саме в Інструкції).

Висновок експерта є самостійним засобом доказування, має свої особливості, які полягають у тому, що експерт повідомляє суду фактичні дані, установлені в процесі проведеного дослідження на підставі спеціальних знань. Сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, необов'язково мати спеціальні знання, вони не мають права проводити дослідження для встановлення доказових фактів. Експертне дослідження судовий експерт проводить автономно від органу, уповноваженого розглядати справу про адміністративне правопорушення, а потім викладає його результати у своєму висновку. Характер і зміст цих результатів залежать від того, які ознаки, властивості чи якості виділив експерт, які методи застосував, як провів дослідження та оформив його результати. Саме тому у висновку експерта центральне місце посідає переконання експерта в правильності, повноті, об'єктивності й достовірності результатів, отриманих під час проведення ним експертного дослідження.

Водночас, на відміну від інших видів доказів, у процесі доказування результати дослідження, викладені у висновку експерта, відрізняються тим, що мають більше гарантій достовірності. Це можна пояснити такими об'єктивними факторами, як:

- незацікавленість й незалежність експерта;
- об'єктивний і науковий характер відомостей, що містяться у висновку;
- відображення у висновку всього шляху формування описаних результатів;
- можливість перевірити результати цієї експертизи призначенням повторної експертизи тощо.

¹ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень.

² Бичкова С. С. Експертиза в цивільному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2003. 177 с.

Однак висновок експерта як джерело доказів є рівним серед рівних, не має переваг перед іншими засобами доказування. Висновок також підлягає дослідженню й перевірці судом, а фактичні дані, що містяться в ньому, оцінюються судом за загальними правилами, адже вони є фактичними даними про ті чи інші обставини об'єктивної дійсності. Можна підтримати думку, висловлену С. П. Лаптою, про те, що експерт не є «науковим суддею»¹, а його висновок завжди оцінюється судом, як і будь-які інші докази. У висновку експерта необхідно розрізнити зміст (висновок, обґрунтований проведеним дослідженням, установленням і професійною оцінкою експертом фактів) і форму (висновок як акт). Обидві складові однаково важливі при визначенні доказової сили фактичних даних, що містяться у висновку експерта. Якщо висновок експерта суд визнає недостовірним, не заснованим на науковому дослідженні, або не буде дотримана форма, незважаючи на обґрунтований і об'єктивний висновок, то це не дасть можливості визнати висновок засобом доказування, а фактичні дані, що складають його зміст, – доказом².

Стадія перегляду справи у зв'язку з оскарженням або опротестуванням постанови є факультативною, інакше кажучи – необов'язковою, та має місце лише в разі оскарження або опротестування прийнятої постанови по суті справи. Право на оскарження постанови в справі про адміністративне правопорушення є однією з найбільш важливих гарантій захисту прав особи, яка притягується до адміністративної відповідальності. Роль судового експерта на цій стадії адміністративного провадження, в принципі, не змінюється порівняно з попередньою стадією. Однак призначення додаткової чи повторної експертизи є більш ймовірним саме для цієї стадії провадження в справах про адміністративні правопорушення. Призначення таких видів експертиз може відбуватись, коли в особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, її законних представників, захисника є підстави для сумнівів стосовно компетентності експерта чи достовірності, повноти й обґрунтованості висновку експертизи, яка проводилася на попередній стадії адміністративного провадження, або виявлені додаткові матеріали, які потребують дослідження експертом.

Отже, залежно від якості проведеної експертизи та її повноти на стадії перегляду справи орган, у провадженні якого знаходиться справа про адміністративне правопорушення, може призначити додаткову чи повторну експертизу. Додаткову експертизу може бути призначено в разі недостатньої ясності або неповноти висновку експерта, коли ці прогалини не можна усунути допитом експерта в суді. Додаткова експертиза доручається тому самому експерту або експертам.

Повторна експертиза призначається, коли є сумніви в правильності висновку експерта, пов'язані з його недостатньою обґрунтованістю чи з тим,

¹ *Ланта С. П.* Правові та наукові основи використання судових експертиз при розслідуванні злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. С. 49.

² *Сахнова Т. В.* Судебная экспертиза. Москва : Городец, 2000. 368 с.

що він суперечить іншим матеріалам справи, а також за наявності істотного порушення процесуальних норм, які регламентують порядок призначення й проведення експертизи. Істотними можуть визнаватися, зокрема, порушення, які призвели до обмеження прав сторін чи інших осіб. В ухвалі про призначення повторної експертизи зазначаються обставини, які викликають сумніви в правильності попереднього висновку експерта. Проведення зазначеної експертизи доручається тільки іншому експерту. Можливість призначення повторної чи додаткової експертизи при здійсненні провадження в справах про адміністративні правопорушення необхідно визначити в КУпАП і передбачити їх процесуальну регламентацію.

Стадія виконання постанови про накладення адміністративного стягнення є останньою, завершальною стадією провадження в справах про адміністративні правопорушення, її суть полягає в практичній реалізації адміністративного стягнення, призначеного правопорушнику постановою. На цій стадії експерт як учасник адміністративного провадження в справах про адміністративні правопорушення не залучається.

Таким чином, необхідно зазначити, що участь експерта в провадженні в справах про адміністративні правопорушення на сучасному етапі максимально повно реалізується на другій центральній стадії провадження – розгляді справи про адміністративне правопорушення. На цій стадії виноситься постановою про призначення експертизи. Саме на цьому етапі експерт залучається для надання висновку (на стадії підготовки справи до розгляду) і надає письмовий висновок, що аналізується та оцінюється уповноваженим органом, який здійснює провадження в справі про адміністративне правопорушення (на стадії її слухання).

К ВОПРОСУ ОБ УЧАСТИИ СУДЕБНОГО ЭКСПЕРТА В ДЕЛАХ ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ

Угровецкий О. П., Свицерский А. А.

В административном производстве по делам об административных правонарушениях среди других участников авторы выделяют судебного эксперта, который занимает в этом процессе особенное место, и дают характеристику правового статуса эксперта в производстве по делам об административных правонарушениях с учетом особенностей стадии привлечения эксперта к административному производству. Авторы подчеркивают, что на разных стадиях административного производства эксперт выполняет одну функцию – проведение экспертизы. На центральной стадии административного производства – рассмотрение дела об административном правонарушении и вынесение в ней постановления органом, уполномоченным рассматривать дело об административном правонарушении, при необходимости использования специальных знаний, назначается судебная экспертиза, а эксперту предоставляется возможность реализовать свои процессуальные права и обязанности и предоставить заключение экспертизы как результат проведенного экспертного исследования. Решение о назначении экспертизы по делам об административных правонарушениях в юрис-

дикции оформляется, как правило, в виде постановлений уполномоченного органа (должностного лица), в производстве которого находится дело об административном правонарушении. Заключение эксперта является самостоятельным средством доказывания в административном производстве. Сложность структуры заключения эксперта как процессуального документа заключается в том, что оно является производным структуры специального экспертного исследования, так как отражает его особенности. Заключение эксперта подлежит исследованию и проверке судом, а фактические данные, которые в нем содержатся, оцениваются по общим правилам, поскольку они представляют собой фактические данные об определенных обстоятельствах объективной действительности. В заключение отмечено, что участие эксперта в производстве по делам об административных правонарушениях на современном этапе максимально полно реализуется на второй, центральной стадии производства – рассмотрении дела об административном правонарушении.

Ключевые слова: судебный эксперт, производство по делам об административных правонарушениях, стадии производства, привлечение эксперта, заключение экспертизы.

ABOUT FORENSIC EXPERT PARTICIPATION IN CASES OF ADMINISTRATIVE OFFENSES

Uhrovetskyi O. P., Sviderskyi O. O.

The authors allocate in administrative proceedings in cases of administrative offenses among other participants to a forensic expert who takes a special place in this process and give a description of legal status of forensic expert in cases on administrative offenses taking into account the peculiarities of expert involving stage in administrative proceedings. The authors emphasize that at various stages of administrative proceedings a forensic expert performs one function: performing examination. At the central stage of administrative proceedings, namely consideration of the case on an administrative offense and adoption of the resolution therein by authorized authority to consider an administrative offense. If there is a need to use of special knowledge, forensic examination is assigned and opportunity is provided to expert to exercise procedural rights and obligations and submit examination conclusion as a result of expert research. Decision on forensic examination assignment in cases of administrative offenses in the jurisdiction is usually performed in resolutions of the authorized authority (official) that is in charge of proceedings administrative offense. Expert conclusion is an independent means of proof in administrative proceedings. Structure complexity of expert conclusion as a procedural document lies in the fact that it derives from the structure of a special forensic research, since it reflects its features. Expert conclusion is subject to investigation and verification by the court and actual data contained therein are judged by general rules, since they are actual data about certain circumstances of objective reality. It is concluded that participation of expert in proceedings on administrative offenses at the present stage is as fully possible realized at the second central stage of proceedings in consideration of case on administrative offense.

Keywords: forensic expert, proceedings in cases of administrative offenses, stages of proceedings, involvement of expert, examination conclusion.